

Zaprimljeno: 13.11.2009.
UDK: 364. 27

Izvorni znanstveni članak

MJERENJE OVISNOSTI I KRIMINALITETA KOD OPIJATSKIH OVISNIKA PRIMJENOM EPQ R/A

Sanja Tatalović Vorkapić

Sveučilište u Rijeci

Učiteljski fakultet u Rijeci

Odsjek za predškolski odgoj

Vesna Antičević

Klinika za psihijatriju

Klinička bolnica Split

Elizabeta Dadić Hero

Sveučilište u Rijeci

Medicinski fakultet

Katedra za socijalnu medicinu i epidemiologiju

SAŽETAK

Provedeno je ispitivanje na uzorku ovisnika o heroinu $N=234$ ($N_m=170$, $N_ž=64$) prosječne dobi $M=25.72$ godina, s ciljem analize razina ovisnosti i kriminaliteta, te spolnih i dobnih razlika. Primijenjen je upitnik Eysenck Personality Questionnaire za odrasle koji sadrži subskale ovisnosti i kriminaliteta (EPQ R/A, Eysenck i Eysenck, 1991). Utvrđene su prosječne vrijednosti za subskalu ovisnosti za ovisnike ($M=16.57$; $SD=5.12$) i ovisnice ($M=17.36$; $SD=4.82$), i subskalu kriminaliteta za ovisnike ($M=17.34$; $SD=5.18$) i ovisnice ($M=18.34$; $SD=5.17$). Utvrđena je značajna pozitivna povezanost ovisnosti i kriminaliteta na ukupnom uzorku ovisnika ($r=.851$, $p=.000$). Utvrđeno je da nezaposleni ovisnici i ovisnice postižu značajno veće rezultate na skali ovisnosti, a nezaposleni ovisnici i na skali kriminaliteta. S druge strane kod ovisnica je utvrđeno da s porastom njihovog stupnja obrazovanja opada mogućnost iskazivanja antisocijalnih i kriminogenih tendencija, što pak nije utvrđeno kod ovisnika muškog spola. Dobiveni su nalazi interpretirani u okviru psihosocijalnih faktora relevantnih za proces liječenja.

Ključne riječi: opijatski ovisnici, razine ovisnosti i kriminaliteta, Eysenckove dimenzije ličnosti, spolne i dobnih razlike

UVOD

Porast zlouporabe droga u Hrvatskoj posljednjih dvadesetak godina, ukazao je na potrebu žurnog rješavanja ovog problema i na državnoj razini, što je 1995. godine rezultiralo izradom Nacionalne strategije suzbijanja zlouporabe droga (Šarić, Sakoman i Zdunić, 2002). Nacionalnim programom Vlade Republike Hrvatske zaustavljeni su negativni trendovi rasta incidencije ovisnika, međutim osim štetnih zdravstvenih i ekonomskih posljedica, kao prioritetni problemi i dalje ostaju kriminal i kriminalno ponašanje (Sakoman, 2001). Iako je nedvojbeno da povezanost između pojavnosti zlouporabe droge i uključenosti u kriminalno ponašanje postoji (Maden, Swinton i Gunn, 1992; Hall, Bell i Carless, 1993; Spunt i sur., 1995), taj je odnos vrlo složen i

ovisi o nizu različitih čimbenika (Petković, 2009). Analizirajući ovu multifaktorsku (bio-psiho-socijalnu) uvjetovanost odnosa ovisnosti i kriminaliteta, moguće je da se neki od čimbenika odnose na psihosocijalne uvjete u kojima se odvija zlouporaba droge, na različite psihološke i fiziološke učinke pojedinih droga na organizam pojedinca, te na psihološke karakteristike pojedinca koji uzima droge. Ovaj rad posebnu pažnju posvećuje posljednjem čimbeniku, odnosno onim osobinama ličnosti koje su u visokoj korelaciji s raznim obrascima ovisničkog i kriminogenog ponašanja.

Povezanost ovisnosti i kriminaliteta se može podijeliti u dvije kategorije podataka. Prva kategorija sadrži podatke o uporabi droga prikupljenim kod osoba koje su počinile neko kazneno djelo

(Šarić, Stipetić i Raboteg-Šarić, 1995; Killias i Ribeaud, 1999; Sakoman, 2001), a druga kategorija se odnosi na podatke (od kojih se krenulo i u ovom istraživanju) o kriminogenim aktivnostima osoba uključenih u liječenje zdravstvenih problema izazvanih zlouporabom droga (Šarić, Sakoman i Zdunić, 2002). Prema okviru modela ovisnosti, žudnja za drogom zahtijeva veću količinu novca za njezinu nabavku, a potreban novac se može pribaviti samo kriminalom. Iz tog se razloga ovisnici, koji su nerijetko lošijeg socijalnog statusa, nezaposleni ili slabo plaćeni, često počinju baviti nezakonitim aktivnostima. Navedeno se posebno odnosi na ovisnike o heroinu koji stvaraju jaku fiziološku ovisnost i kod kojih se tolerancija brzo razvija. Potvrda ovoj hipotezi leži u istraživanju na uzorku od 354 ovisnika koji su prosječno počinili 354 kaznena djela dnevno dok su bili ovisni o drogi, a samo 41 djelo dnevno nakon što su uspostavili apstinenciju (Ball, Schaffer i Nurco, 1983). Ovakav rezultat je potvrđen i u kasnijim studijama (Ball i Ross, 1991; Killias i Ribeaud, 1999; Best i sur., 2001). Model «devijantnog životnog stila» kojeg su razvili Mott i Taylor (1974), polazi od pretpostavke da pripadnost devijantnim subkulturama povećava vjerojatnost kontakta s ilegalnim drogama, da su osobe delinkventnog ponašanja spremnije uzeti drogu i kriminalom steći novac za njezinu kupnju, te su općenito sklone svim oblicima rizičnog ponašanja (Ručević, Ajduković i Šincek, 2009). Stoga je vrlo važno pri ispitivanju ovisnosti kao osobine ličnosti, ispitati i kriminalitet, odnosno tendenciju pojedinca ka kriminogenom ponašanju.

Istraživanja koja su se bavila proučavanjem ličnosti ovisnika o psihoaktivnim tvarima su od početka bila pod snažnim utjecajem psihijatrijskog shvaćanja problema ovisničkog ponašanja. U jednom razdoblju psihijatrijska struka je ovisnost o drogama definirala kao poremećaj ličnosti, što je vidljivo DSM-II (American Psychiatric Association, 1968). Ovakva definicija proizašla je iz psihoanalitičkog tumačenja karakternih neuroza. Prema tom shvaćanju, ljudi koji postaju ovisni o drogama predisponirani su prema ovisnosti zbog svojih osobina ličnosti. Objavljena su mnogobrojna istraživanja u kojima je ispitivana ličnost ovisnika. Njihov je značajan doprinos shvaćanju ovisnosti u implikaciji da ne postoji ovisnička struktura ličnosti, već da su ovisnici heterogena populacija. No, evidentno je da mnogi ovisnici imaju teškoća u psihološkom funkcioniranju ili tzv. «abnormalne» profile ličnosti.

Prema Eysenckovoj teoriji ličnosti postoje tri ortogonalna faktora višeg reda pomoću kojih se

može opisati ličnost pojedinca: ekstraverzija-introverzija (E), neuroticizam (N) i psihoticizam (P). Skala laži (L) konstruirana je za mjerenje socijalno poželjnih odgovora. Teorijske analize Eysenckovih dimenzija ličnosti i empirijske studije u kojima su primjenjivani Eysenckovi upitnici ličnosti na uzorcima ovisnika o drogama, ukazale su da Eysenckova teorija ima značajan doprinos u objašnjavanju procesa ličnosti povezanih s ovisnošću. Prema njegovom modelu strukture ličnosti (Eysenck i Eysenck, 1985) teorije ličnosti je moguće testirati pomoću eksperimentalnih istraživanja na osnovi kojih se može predviđati socijalno ponašanje u koje spada i konstrukt «ovisničkog ponašanja». Na ovaj bi se način mogla tražiti njegova veza s psihometrijskim osobinama ličnosti, ali i s biološkim procesima koji su u osnovi tog ponašanja. U studiji (Francis, 1996) koja prikazuje rezultate većine istraživanja kojima je ispitivan odnos između dimenzija ličnosti u EPQ upitniku i ovisnosti o drogama, zaključeno je da je povišeni psihoticizam ključni faktor ličnosti u ovom području. Osim toga, većina istih istraživanja potvrđuje značajnu pozitivnu korelaciju između neuroticizma i uporabe droga i alkohola (Eysenck, 1964; Doherty i Matthews, 1986; Feldman i Eysenck, 1986; Abu-Arab i Hashem, 1995). Nadalje, Blaszczynski, Buhrich i McConagy (1985) ustanovili su kako muški ovisnici o drogama i kocki postižu značajno više rezultate na skalama neuroticizma, ovisnosti i psihoticizma od kontrolne grupe. Gossop i Eysenck (1980) su analizirali čestice EPQ-a uspoređujući odgovore 211 ovisnika o drogama s odgovorima 310 zdravih ispitanika, koji nisu ovisnici. Na temelju dobivenih rezultata izradili su skalu ovisnosti koja sadrži 32 čestice. Ta skala uključuje čestice koje (bez obzira iz koje skale potječu) razlikuju muške ispitanike na razini značajnosti manjoj od 0.001. Rezultati sudionika, premda se razlikuju u istom smjeru, nisu uvijek dosizali istu razinu značajnosti na svakoj čestici uključenoj u skalu ovisnosti. Isti autori (1983) su usporedili odgovore na EPQ između skupine ovisnika i zatvorenika, te su ustanovili da prvi postižu viši prosječni rezultat od drugih na P i N skali, ali niži na E i L skali. Pored toga, Ogden, Dundas i Bhat (1988) primijenili su EPQ na skupini od 562 alkoholičara koja su bila uključena u tretman lokalnog dnevnog centra za alkoholizam. Na uzorku od 386 ispitanika ispitali su razinu ovisnosti i utvrdili da je dobiveni rezultat u značajnoj korelaciji s dobi, psihoticizmom, neuroticizmom, laži i ekstraverzijom.

Budući da se kriminalci razlikuju od nekriminalaca prema svim trima dimenzijama ličnosti,

Eysenck i Eysenck (1991) su sastavili skalu kriminaliteta kombinirajući čestice iz sve tri postojeće skale. Skala kriminaliteta uspješno razlikuje kriminalce od nekriminalaca. S obzirom na to da kriminalitet i ovisnost nadilaze pojedinačne skale, na empirijskim su temeljima konstruirane dvije posebne skale, nastale spajanjem čestica iz nekoliko EPQ skala, koje koreliraju s tim vrstama ponašanja. Te se skale korisno mogu upotrijebiti u svrhu dijagnoze i prevencije.

Naposljetku, važno je osvrnuti se na spolne razlike kod razvijanja ovisnosti i uključenost u kriminalne aktivnosti. Epidemiološki podaci o zastupljenosti ovisničkih ponašanja kod muškaraca i žena u većini slučajeva pokazuju da je problem ovisnosti značajno izraženiji kod muškaraca (Sakoman, 2000). No, ovi podaci variraju međukulturalno. U Sjedinjenim Američkim Državama je utvrđena prevalencija ovisničkih ponašanja kod muškaraca i žena u omjeru od 1,6-2,7 : 1 na štetu muškaraca, bez obzira radi li se o povremenom ili stalnom konzumiranju droga (Warner i sur., 1995). Najviša dobna zastupljenost kod žena je u rasponu od 21. do 34. godine života. Najveći rizik za razvoj ovisnosti javlja se kod žena koje se nikada nisu udavale, nemaju djece i nisu zaposlene. Kao rizični faktori za razvoj ovisnosti kod žena ističu se iskustva fizičkog i seksualnog zlostavljanja unutar njihove anamneze (Blume, 1998). Također je ispitivan i utjecaj muškaraca na uvođenje žena u problem ovisnosti (Blume, 1998) pri čemu je utvrđeno da muškarci često navode žene na razvoj ovisnosti i opskrbljuju ih drogama. Većina istraživanja koja su ispitivala odnos osobina ličnosti i socijalnih dimenzija života ovisnika oba spola, ukazala su na postojanje razlika između spolova (Francis i Bennet, 1992; Pedersen, Mastekaasa i Wichstrom, 2001), što je objašnjeno razlikama u genetskim dispozicijama, te drugačijim psihološkim i socijalnim utjecajima kojima su izloženi muškarci i žene. Sakoman (1994) je na uzorku ovisnika o heroinu oba spola utvrdio da u većini različitih aspekata njihova života ne postoji statistički značajna razlika u odnosu na spol. Također je utvrdio da je u Hrvatskoj zlouporaba heroina četiri puta češća u osoba muškog spola. Isti autor kao moguće razloge navodi veći utjecaj faktora okoline na muške adolescente jer je mogućnost zadržavanja obiteljske kontrole nad sinom znatno slabija nego kad je riječ o kćeri. Izvješće Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo o liječenim osobama s dijagnozom «ovisnosti o drogama» u 2006. godini (Katalinić i sur., 2007) pokazuje da je omjer između liječenih ovisnika o

heroinu oba spola 4,7:1 na štetu muškaraca, što je u jednom epidemiološkom istraživanju Zadarske županije i potvrđeno, gdje je omjer iznosio 5:1 (Medić i Dželalija, 2006). Osim toga, muškarci su češće uključeni u kriminalne aktivnosti, što potkrepljuju i statistički značajni nalazi (Šarić, Sakoman i Zdunić, 2002), a slične se analize vrlo često provode za svaki spol posebno.

Stoga, vezano uz dosadašnje nalaze o onim osobinama ličnosti koje su u visokoj i značajnoj korelaciji s različitim oblicima ovisničkog i kriminogenog ponašanja, u ovom će radu analiza biti usmjerena na proučavanje ovisnosti i kriminaliteta kod opijatskih ovisnika, upravo u okviru Eysenckove teorije ličnosti.

CILJEVI I HIPOTEZE

S obzirom na postojeće činjenično stanje u Hrvatskoj gdje trenutno postoji manji broj psiholoških istraživanja vezanih uz problematiku ovisnosti, osnovni cilj ovog rada je analizirati ovisnost i kriminalitet kod heroinskih ovisnika primjenom EPQ R/A, te u odnosu na njih i ostale značajke ovisnika (spolne, dobne, stupanj obrazovanja i radni status). Stoga se iz navedenog mogu specificirati sljedeći problemi:

1. Utvrditi stupanj ovisnosti i kriminaliteta posebno za muške i posebno za ženske ovisnike o heroinu;
2. Utvrditi spolne i dobne razlike prema stupnju ovisnosti i kriminaliteta;
3. Utvrditi postoji li povezanost između rezultata sudionika na subskalama ovisnosti i kriminaliteta s ostalim varijablama za cjelokupan uzorak, te zasebno za ženske i muške ispitanike.

S obzirom na dosadašnja istraživanja i teorijski okvir Eysenckove teorije ličnosti očekuje se: 1) utvrđivanje deskriptivnih rezultata na skalama ovisnosti i kriminaliteta bez značajnijih odstupanja u odnosu na britanske norme (Gossop i Eysenck, 1980); 2) da u skladu s Eysenckovom teorijom značajnih spolnih i dobni razlika prema stupnju ovisnosti i kriminaliteta neće biti; te 3) utvrđivanje značajnih pozitivnih korelacija između stupnja ovisnosti i kriminaliteta međusobno, te ovisnosti i kriminaliteta s radnim statusom sudionika, bez obzira na spol i dob.

METODA

Sudionici i postupak. Psiholozi su proveli individualno ispitivanje tijekom redovnog psihodiagnostičkog postupka na osobama uključenim u

ambulantni tretman i tretman Savjetovališta, u razdoblju od godine dana. U ispitivanju su sudjelovali ovisnici o heroinu N=234 (N=170 muškog spola i N=64 ženskog spola), koji su korisnici programa liječenja Savjetovališta «Zajednice Susret» u Splitu (N=160) i Centra za prevenciju i liječenje ovisnosti Rijeka (N=74). Prosječna dob sudionika je 26 godina, u rasponu od 16 do 39 godina. S obzirom na različite rezultate na EPQ R/A-skalama pojedinih kliničkih skupina (Eysenck i Eysenck, 1994), a posljedično tome i s ciljem postizanja što homogenijeg uzorka sudionika, odabrani su korisnici sa slijedećim značajkama: 1) da su kao primarno sredstvo ovisnosti naveli heroin; 2) da nisu bolovali od psihotičnih poremećaja; i 3) da su prošli apstinencijsku krizu. Sudionicima je objašnjena svrha istraživanja i zajamčena anonimnost u skladu s Etičkim kodeksom psihologa, te im je prezentirana uputa za rad.

Mjerni instrumenti. Instrumentarij korišten u ispitivanju bio je revidirani upitnik ličnosti namijenjen ispitivanju Eysenckovih dimenzija ličnosti, stupnja ovisnosti i kriminaliteta, odnosno Eysenck Personality Questionnaire za odrasle – EPQ R/A (1991). Upitnik je namijenjen za primjenu na sudionicima od 16 godina nadalje. Sastoji se od šest podljestvica koje mjere ekstraverziju-introverziju E (23 čestice), neuroticizam-stabilnost N (24 čestice), psihoticizam P (32 čestice), sklonost davanju socijalno poželjnih odgovora L (21 čestice), ovisnostima A (32 čestice) i kriminalitetu C (34 čestice). Podljestvica ovisnosti izvedena je iz čestica subskala neuroticizma (13 čestica), psihoticizma (9 čestica), laži (6 čestica) i ekstraverzije (4 čestice). Na sličan način, podljestvica kriminaliteta sadrži čestice iz podljestvica neuroticizma (18 čestica), psihoticizma (14 čestica) i ekstraverzije (2 čestice). Rezultati na podljestvicama ovisnosti i kriminaliteta formirani su na osnovi čestica koje uspješno razlikuju ispitanike s visokim i niskim rezultatima na skalama ovisnosti i kriminaliteta. Opći podaci sudionika o spolu, dobi, stupnju obrazovanja i radnom statusu također su dobiveni primjenom EPQ R/A upitnika, a nalaze se na njegovom samom početku.

Deskriptivnom analizom utvrđene su prosječne vrijednosti, standardne devijacije i raspon rezultata kod ispitivanih stupnjeva ovisnosti i kriminaliteta na ukupnom uzorku te odvojeno za ovisnike muškog i ženskog spola. U analizi su korišteni i opći podaci o sudionicima koji se odnose na dob, spol, stručnu spremu i radni status. U odvojenim analizama prema spolu provjerena je i značajnost odstupanja distribucija rezultata od normalne distribucije (z vrijednost dobivena Kolmogorov-Smirnovim testom i Levene statistički pokazatelj testiranja homogenosti varijance) zbog smanjenog uzorka. Testiranjem značajnosti razlika parametrijskim testom (ANOVA), analizirane su interindividualne razlike prema stupnju ovisnosti i kriminaliteta s obzirom na spol i dob sudionika, za ukupan uzorak i zasebno po spolu. Provedene su i uspoređene korelacijske analize stupnjeva ovisnosti i kriminaliteta s ostalim varijablama, za ukupan uzorak opijatskih ovisnika, te odvojeno s obzirom na varijablu spola.

REZULTATI I RASPRAVA

Sociodemografske značajke ispitanog uzorka

U Tablici 1 mogu se vidjeti deskriptivni podaci o dobnoj strukturi sudionika, njihovom stupnju obrazovanja i radnom statusu, te postignutim rezultatima na skalama ovisnosti i kriminaliteta na ukupnom uzorku (N=234). Osim toga, u istoj su tablici prikazani rezultati testiranja homogenosti varijance, kao i rezultati testiranja značajnosti spolnih i dobnih razlika.

Ispitivanjem provedenim na navedenom uzorku opijatskih ovisnika (N=234) utvrđena je njihova prosječna dob od 26 godina, a raspon dobi kreće se od 16 do 39 godina. Ovaj se nalaz može usporediti s podacima o starosnoj dobi liječenih opijatskih ovisnika u Hrvatskoj, prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo. Naime, najviše liječenih osoba zbog zlouporabe heroina bilo je u dobi od 20 do 34 godine (4,107 ili 70,8%), a prosječna je dob prvog javljanja na liječenje 2008. godine bila 26 godina (Katalinić, Kuzman i Pejak, 2009). Premda je iz usporedbe vidljivo da se prosječna dob ispitanih opijatskih ovisnika obuhvaćenih ovim istraživanjem

Tablica 1. Prikaz deskriptivnih podataka o razinama ovisnosti i kriminaliteta, te testiranja značajnosti njihovih spolnih i dobnih razlika na ukupnom uzorku (N=234)

	M (SD)	RASPON	SPOLNE RAZLIKE	DOBNE RAZLIKE
OVISNOST	16.79 (5.04)	2-27	Lev. st.=.02 (p=.87) F=1.14 (p=.29)	Lev. st.=4.54 (p=.03) $\chi^2=.28$ (p=.87)
KRIMINALITET	17.61 (5.18)	5-28	Lev. st.=.01 (p=.93) F=1.77 (p=.19)	Lev. st.=1.19 (p=.28) $\chi^2=.65$ (p=.42)

nalazi unutar raspona gotovo $\frac{3}{4}$ liječenih ovisnika 2008. godine, autori istog izvješća ukazuju na to da u Republici Hrvatskoj ovisnička populacija sve više stari, te da prosječne dobi liječenih osoba pokazuju trend rasta. Samo u posljednje četiri godine prosječna dob liječenih muškaraca se povećala za gotovo dvije, a žena za 1,4 godine (Katalinić, Kuzman i Pejak, 2009). Osim toga, proučavajući spolne karakteristike ispitanih ovisnika (N=234) s obzirom na njihovu dob (Tablica 1), dobiven je Levene statistički neznatljiv pokazatelj, nakon čega je izračunata ANOVA. Tim je postupkom utvrđena značajna razlika između muških i ženskih ovisnika ($F_{(1,233)}=18,570$, $p=.000$) s obzirom na njihovu dob. Drugim riječima, unutar ispitane uzorka ovisnici o opojnim drogama su značajno stariji od ovisnica. Budući da dobiveni nalaz nije u skladu s Izvješćem o osobama liječenim zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj 2008. godine (Katalinić, Kuzman i Pejak, 2009), moguće ga je protumačiti činjenicom da se ovisnice ranije javljaju na liječenje nego ovisnici, što je specifičnost ispitane uzorka.

Nadalje, analizirajući značajke sudionika s obzirom na njihov stupanj obrazovanja i radni status može se uočiti sljedeće. Najveći broj ovisnika je završio srednjoškolsko obrazovanje N=93 (39,7%), N=62 (26,5%) ih ima određenu kvalifikaciju koju su stekli izvan redovnog sustava obrazovanja, N=46 (19,7%) ih ima završenu osnovnu školu, N=26 (11,1%) nije završilo srednju školu, N=4 (1,7%) nije završilo osnovnu školu, N=2 (0,9%) ima visoku, a N=1 (0,4%) višu stručnu spremu (Slika 1). S obzirom na radni status (Slika 2), najveći broj ovisnika je nezaposlen N=184, (78,6%), N=34 ovisnika je zaposleno (14,5%), N=11 (4,7%) ima status učenika, a N=5 (2,1%) status studenta. Utvrđena struktura sudionika prema stupnju obrazovanja i radnom statusu, ne razlikuje se značajno od one prikazane u Izvješću o osobama liječenim zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj u 2008. godini (Katalinić, Kuzman i Pejak, 2009). S obzirom da završeno obrazovanje, zapošljavanje i resocijalizacija liječenih ovisnika predstavlja vrlo bitan element u cjelokupnom liječenju, te kasnije u apstinencijskom postupku, vrlo je važno liječenim ovisnicima omogućiti neku vrstu prekvalifikacije, stjecanja određenih znanja i vještina ili doškoloavanje, što će im omogućiti konkurentnost na tržištu rada i lakše zapošljavanje. No, detaljnijom analizom dobivenih podataka vidljivo je da gotovo 60% ovisnika uspijeva steći srednjoškolsko obrazovanje ili kvalifikaciju za neko zanimanje, ali se gotovo 80% ne uspijeva zaposliti nakon završene škole. Je li ovako

visok postotak nezaposlenosti uzročno-posljedično povezan s problemom ovisnosti ili odražava lošu društvenu situaciju koja najviše pogađa mlade? Na osnovi dobivenih podataka nije moguće sa sigurnošću utvrditi razloge nezaposlenih. Međutim, sukladno podacima iz literature za pretpostaviti je da aktualni problem nezaposlenosti pogađa i ovisničku populaciju koja je zbog svoga problema dodatno ugrožena. Poslodavci se teško odlučuju zaposliti ovisnike, a i oni sami, zbog izražene anhedonije, niskog praga frustracione tolerancije, sindroma sustezanja, te oštećenog voljnog i motivacijskog funkcioniranja teže zadržavaju radno mjesto, čak ako ga i pronađu. Iz istog razloga ovisnici se rijetko odlučuju za nastavak školovanja (samo 2,1%), što ponovno potvrđuje nalaze Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo o liječenim osobama s dijagnozom «ovisnosti o drogama» u 2008. godini (Katalinić, Kuzman i Pejak, 2009).

Što se tiče analize *spolnih i dobnih razlika* prema stupnju obrazovanja i radnom statusu ispitane uzorka, primijenjen je χ^2 -test, zbog nehomogenosti varijanci pri analiziranju spolnih razlika s obzirom na stupanj obrazovanja (Tablica 1). Utvrđeno je da između muških i ženskih ovisnika o opojnim drogama općenito ne postoje značajne razlike s obzirom na njihov stupanj obrazovanja, dok su se razlike pokazale značajnim u odnosu na njihov radni status $\chi^2=10,737$, $p=.005$. Drugim riječima, na uzorcima ovisnika i ovisnica podjednako su raspoređeni svi stupnjevi obrazovanja, dok je značajno veći broj ovisnika nezaposlen za razliku od ovisnica. Uzimajući u obzir i prethodni podatak o ranijem javljanju ovisnica na liječenje, te o njihovoj većoj zaposlenosti, nalazi ukazuju na kvalitetniju socijalnu integriranost ovisnica kao i na značaj spola u analizi stupnja narušenosti opće kvalitete života ovisnika.

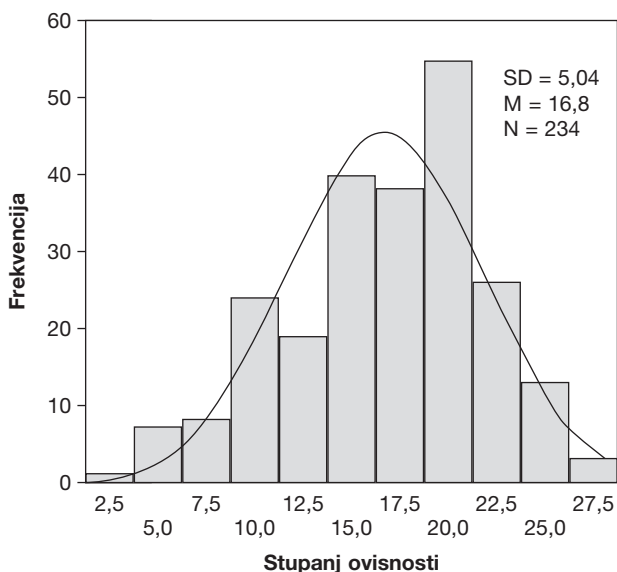
Naposljetku, utvrđene su i značajne dobne razlike s obzirom na radni status na cijelom uzorku sudionika ($\chi^2=17,000$, $p=.000$), gdje je značajno veći broj starijih ovisnika (u dobi od 26 do 39 godina, N=113) nezaposlen za razliku od mladih (u dobi od 16 do 25 godina, N=121). Ovaj je nalaz logičan, budući da duljina ovisničkog staža koja se može pretpostaviti kod starijih ovisnika nepovoljnije djeluje na sve ostale aspekte kvalitete njihova života, a posebno na mogućnost pronalaženja zaposlenja.

Ovisnost i kriminalitet

Utvrđene su prosječne vrijednosti i standardne devijacije koje su sudionici postigli na skalama

Slika 1. Distribucija rezultata na podljestvici ovisnosti kod ukupnog uzorka opijatskih ovisnika (N=234)

Stupanj ovisnosti

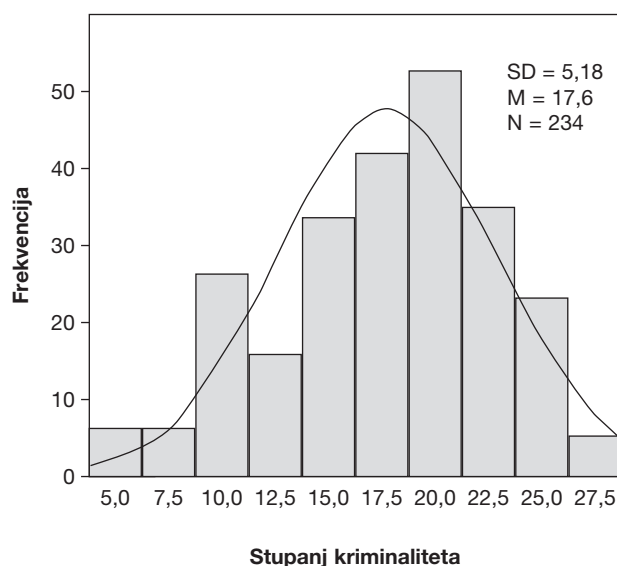
ovisnosti: $M=16.79$ i $SD=5.04$ (Slika 1), i kriminaliteta: $M=17.61$ i $SD=5.18$ (Slika 2).

Premda se dobiveni rezultati na ovim skalama međusobno značajno ne razlikuju, s obzirom na heterogenost ovisničke populacije sasvim je opravdano analizirati ih zasebno za muške ($N=170$) i ženske sudionike ($N=64$), što je prikazano u Tablici 2. Ovisnici su postigli prosječan rezultat na skali ovisnosti $M=16.57$, standardne devijacije $SD=5.12$, a na skali kriminaliteta $M=17.34$, standardne devijacije $SD=5.18$, dok su ovisnice postizale na skali ovisnosti $M=17.36$, standardne devijacije $SD=4.82$, a na skali kriminaliteta $M=18.34$, standardne devijacije $SD=5.17$.

Uspoređujući dobivene prosječne vrijednosti ovisnika u našoj zemlji na skali ovisnosti s normama dobivenim na uzorku opijatskih ovisnika u Velikoj Britaniji (Gossop i Eysenck, 1980), uočljivo je da su britanske vrijednosti više (muški ovisnici: $M=19.83$ i

Slika 2. Distribucija rezultata na podljestvici kriminaliteta kod ukupnog uzorka opijatskih ovisnika (N=234)

Stupanj kriminaliteta

$SD=4.96$; ženski ovisnici: $M=20.25$ i $SD=5.73$), što potvrđuje opravdanost provođenja ovakve analize u Hrvatskoj. Drugim riječima, u prosjeku britanski ovisnici pokazuju viši stupanj ovisnosti kao osobine ličnosti u odnosu na hrvatski uzorak sudionika, no kako objasniti ovu razliku? Prema Eysenckovoj teoriji rezultati na EPQ skalama odražavaju osobine ličnosti koje su urođene, trajne i relativno nepromjenjive tijekom života pojedinca. Prema tome, osobe koje imaju viši rezultat na skali ovisnosti trebale bi biti sklonije i češće u životu manifestirati problem ovisničkog ponašanja od osoba koje su niže pozicionirane na ovim skalama. Međutim, kao što je već prije istaknuto, problem ovisnosti je multidimenzionalan konstrukt i ovisan je o interakciji različitih bioloških, socijalnih i psiholoških čimbenika u životu pojedinca (Šarić, Sakoman i Zdunić, 2002; Petković, 2009) pri čemu zastupljenost pojedinih faktora u etiologiji ovisnosti interindivi-

Tablica 2. Prikaz deskriptivnih podataka o razinama ovisnosti i kriminaliteta, te testiranja značajnosti njihovih dobnih razlika, odvojeno za ovisnike i ovisnice

	SPOL	M (SD)	RASPON	SPOLNE RAZLIKE
OVISNOST	OVISNICI (N=170)	16.57 (5.12)	2-27	Lev. st.=2.61 (p=.11) F=3.13 (p=.08)
	OVISNICE (N=64)	17.36 (4.82)	6-27	Lev. st.=2.03 (p=.16) F=.34 (p=.56)
KRIMINALITET	OVISNICI (N=170)	17.34 (5.18)	5-27	Lev. st.=1.76 (p=.19) F=.03 (p=.86)
	OVISNICE (N=64)	18.34 (5.17)	6-28	Lev. st.=.00 (p=.98) F=.69 (p=.41)

dualno, ali i međukulturalno varira. Analizirajući i uspoređujući podatke Europskog centra za praćenje droge i ovisnosti iz Portugala (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction: EMCDDA, 2009a,b), o općem i specifičnom stanju populacije svih europskih zemalja po pitanju ovisnosti, može se vidjeti da je u Velikoj Britaniji, koja je 2007. godini imala 61 185 981 stanovnika bilo 128 208 ovisnika (73% muškaraca i 28% žena) uključenih u neki oblik liječenja, što iznosi oko 0,21%. Nešto manji udio je utvrđen iste godine u Hrvatskoj: na 4 436 401 stanovnika bilo je 7 464 ovisnika (83% muškaraca i 17% žena), odnosno 0,17% uključenih u neki oblik liječenja. Iako ovaj rad ne sadrži slične podatke jer mu to i nije svrha, ipak se može zaključiti kako je ova niža stopa zabilježene ovisnosti u Hrvatskoj u odnosu na Veliku Britaniju, u skladu s utvrđenim prosječnim stupnjem ovisnosti u našoj zemlji. Također, moglo bi se nagađati o duljem ovisničkom stažu britanskih ovisnika kao o faktoru koji bitno utječe na povećanje stupnja ovisnosti, te je u značajnoj pozitivnoj korelaciji s tom osobinom ličnosti (Eysenck i Eysenck, 1991). Podaci Europskog centra ukazuju na prosječnu dob ovisnika u tretmanu koja je 2007. godine iznosila 35 godina (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction: EMCDDA, 2009b), s time da je zabilježena prosječna dob kod prvog javljanja na liječenje u Velikoj Britaniji 25, a u Hrvatskoj 26 godina (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction: EMCDDA, 2009a,b). No, kod ovakve pretpostavke treba biti vrlo oprezan s obzirom da u ovom radu nisu korišteni podaci o duljini ovisničkog staža, duljini liječenja, trajanju najduže apstinencije i slično, što stvara temelj za nove istraživačke ideje i smjernice za analizu ovisnosti u našoj zemlji. Nadalje, svi su navedeni faktori na određeni način neizravno povezani sa specifičnostima društvenog konteksta u kojem žive Britanci, odnosno, Hrvati, a kojih ima vrlo mnogo i o kojima bez znanstvene osnove i empirijske provjere ne treba nagađati.

Prema prosječnom rezultatu kojeg je ispitani uzorak ovisnika postigao na skali kriminaliteta, muški ovisnici imaju prosječni rezultat $M=17.34$ ($SD=5.18$), a ovisnice $M=18.34$ ($SD=5.17$). Budući da su za britansku populaciju norme izrađene na zatvorenici muškog spola ($M=15.57$, $SD=5.18$), dok za žene one i ne postoje, dobivene rezultate nije uputno uspoređivati. Ovu tezu potvrđuje nekoliko čimbenika. Naime, postignut niži rezultat na skali ovisnosti kod zatvorenika može ukazivati jednostavno na drugačije sagledavanje sebe, a onda i vlastitih postupaka. Tako se na primjer, osoba na izdržavanju određene kazne za neko djelo koje je počinila, manje procjenjuje u skladu

s kriminalnim aktivnostima, što se ne može reći za ovisnike na slobodi. Drugim riječima, moguće je da na privremenoj, a kod nekih i na trajnijoj bazi, kazna utječe na poimanje sebe i vlastitih postupaka u odnosu na određeni red i poredak stvari, pri čemu se procjenjuju manje kriminalnima. Osobe na slobodi koje su involvirane u različita kriminogena ponašanja, manje su kritične prema sebi, drugima, konzumaciji droga, a onda i prema kršenju zakona, te je moguće da su se zbog toga procjenjivale više na skali kriminaliteta. S druge strane, analizirajući podatke Europskog centra (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction: EMCDDA, 2009a,b), može se vidjeti da je ukupan broj kaznenih djela vezanih uz zloporabu droga u Velikoj Britaniji 2007. godine bio 123 132 (0.20%), a u Hrvatskoj 7 261 (0.16%), odnosno da su u vrlo sličnom omjeru kao i sama prevalencija ovisnosti. Dakle, manji je broj zastupljen kod hrvatskih ovisnika, za razliku od britanskih, što nije u skladu s usporedbom utvrđenih prosječnih stupnjeva kriminaliteta u ove dvije zemlje. Drugim riječima, premda ovaj rad ne raspolaze, a niti mu je cilj baviti se sličnim podacima, može se pretpostaviti da na samoj ponašajnoj razini vezanoj uz kriminalne aktivnosti kod ovisnika nema nekih većih razlika, u odnosu na prevalenciju same ovisnosti. No međutim, jasno je da se utvrđene prosječne vrijednosti značajno razlikuju, te je samim time u potpunosti opravdano istraživanje i utvrđivanje prosječnih vrijednosti na dvije primijenjene skale na hrvatskim ovisnicima. Nedostatak ovog istraživanja također leži i u činjenici da iste skale nisu primijenjene na kontrolnoj skupini ili na nekoj skupini sudionika s određenom psihijatrijskom dijagnozom radi adekvatnije usporedbe rezultata. Zbog otežanih organizacijskih uvjeta, te teškoća pri pronalazanju adekvatne kontrolne skupine s istim ili sličnim spolnim, dobim i sociodemografskim obilježjima, ograničene su kako interpretacija tako i generalizacija rezultata. No, i ovakva usporedba predstavlja temelje za jednu od budućih istraživačkih studija. Osim toga, bilo bi vrlo zanimljivo analizirati konstruktivnu valjanost EPQ-skale kriminaliteta Upitnikom kriminalnih stilova razmišljanja novijeg datuma (Jandrić Nišević, 2009). Također bi valjalo sadržajno usporediti ova dva mjerna instrumenta, utvrditi njihove zajedničke dijelove, te cjelovitom faktorizacijom provjeriti postoje li dijelovi općeg kriminaliteta koji se mogu profilirati kroz pojedine faktore iste domene i kako bi oni sadržajno izgledali.

Spolne i dobne razlike u stupnju ovisnosti i kriminaliteta. Pri statističkoj analizi spolnih i dobničkih razlika, ANOVA se koristila u situacijama gdje nije postojala statistička značajnost Levene pokazatelja, čime je utvrđeno da se radi o homogenim varijan-

cama ispitivanih varijabli, a tamo gdje i jest utvrđena, primijenjen je neparametrijski hi-kvadrat test (χ^2 -test). Spolne i dobne razlike u ispitanom uzorku s obzirom na razinu ovisnosti i kriminaliteta nisu utvrđene (Tablica 1).

Dobiveni su nalazi u skladu s prijašnjim rezultatima (Francis, 1993) meta-analize istraživanja koja su proučavala spolne razlike na svim EPQ-skalama, a posebno na skali neuroticizma koja u značajnoj mjeri korelira sa stupnjem ovisnosti. Rad ističe da Eysenckova dimenzionalna tipologija ličnosti nije zamišljena tako da sadrži spolnu pristranost što je potvrđeno dobivenim nalazom na skalama ovisnosti i kriminaliteta, no ipak da to isto ne vrijedi u potpunosti i za sam mjerni instrument. Ova je postavka elaborirana time što problematizira pojavu spolnih razlika u korist žena na području osobina ličnosti posebno Eysenckove dimenzije neuroticizma, te empirijski dokazuje da se zapravo ova dimenzija ličnosti koja se mjeri pomoću upitnika EPQ sastoji od dva faktora. Prvi se faktor specifično odnosi na žensku spolnu ulogu nazvanu *socijalna osjetljivost*, dok drugi ne podrazumijeva spolne razlike već se odnosi na tzv. ćudljivost ili emocionalnu nestabilnost (Francis, 1993), koja se češće veže uz ovisnost.

Uzevši u obzir sve rečeno, bilo bi potrebno detaljno istražiti kojim je dijelovima EPQ-skale neuroticizma visoko saturirana skala ovisnosti ali i kriminaliteta, te bi tako doista bilo moguće utvrditi postoje li spolne razlike po tom pitanju.

Korelacijske analize ovisnosti i kriminaliteta, te analize ostalih varijabli za sve sudionike i odvojeno po spolu

Naposljetku, u Tablicama 3 i 4, mogu se vidjeti Spearmanovi koeficijenti korelacije i njihove razine

Tablica 3. Korelacijska matrica koeficijenata korelacije i razina značajnosti između razina ovisnosti i kriminaliteta, stupnja obrazovanja, radnog statusa, dobi i spola za sve ispitanike ($N=234$)

	OVISN.	KRIM.	OBRAZ.	RADN.	DOB	SPOL
OVISN.		.851 .000	-.033 .616	.233 .000	.038 .564	.081 .217
KRIM.			-.081 .216	.155 .017	-.102 .120	.085 .197
OBRAZ.				-.136 .038	.033 .614	.121 .065
RADN.					.313 .000	-.145 .027
DOB						-.274 .000

značajnosti, kako za cjelokupni uzorak, tako i odvojeno po spolu.

Utvrđen koeficijent korelacije dobiven između stupnja ovisnosti i kriminaliteta u skladu je sa svim dosadašnjim nalazima o postojanju značajne pozitivne korelacije između razine ovisnosti, izmjerene Eysenckovom subskalom iz EPQ/R upitnika, i kriminogenih tendencija koje mjeri druga primijenjena subskala iz istog upitnika. Nalaz je logičan s obzirom na činjenicu da određeni broj čestica ulazi i u jednu i u drugu skalu (Eysenck i Eysenck, 1991). Osim toga, dobivene su značajne pozitivne korelacije radnog statusa ovisnika s njihovom dobi, stupnjem ovisnosti i kriminaliteta, a negativne sa spolom i stupnjem obrazovanja ovisnika. Jedan od dobivenih rezultata ukazuje na to da što je ovisnik stariji postoji veća mogućnost da je i nezaposlen. Viši stupanj ovisnosti i kriminaliteta pokazuju oni ovisnici koji su nezaposleni, za razliku od zaposlenih ili onih koji imaju status učenika, odnosno studenta. Također, višeg su stupnja obrazovanja zaposleni ovisnici, te oni koji trenutno imaju status učenika, tj. studenta, od onih nezaposlenih. Negativna značajna korelacija spola i radnog statusa ukazuje na podatak da je nezaposlenost izraženija kod ovisnika nego kod ovisnica. Naposljetku, smjernice dobivene značajne negativne povezanosti dobi sa spolom ovisnika upućuju na već prije istaknutu činjenicu da je ispitan uzorak u kojem postoji tendencija k tome da su opijatske ovisnice značajno mlađe od opijatskih ovisnika.

Uvidom u Tablicu 4, mogu se vidjeti spolne razlike u povezanosti pojedinih analiziranih varijabli. Najuočljivije su razlike na varijabli radnog statusa i stupnja obrazovanja ovisnika i ovisnica. Dakle, za ovisnike vrijedi ono što je već prije navedeno pri analiziranju koeficijenata korelacije iz

Tablica 4. Korelacijska matrica koeficijenata korelacije i razina značajnosti između razina ovisnosti i kriminaliteta, stupnja obrazovanja, radnog statusa i dobi za muške iznad dijagonale ($N=170$) i ženske ispitanike ispod dijagonale ($N=64$)

Ž \ M	OVISN.	KRIM.	OBRAZ.	RADN.	DOB
OVISN.		.846 .000	-.018 .820	.244 .001	.130 .092
KRIM.			-.035 .646	.204 .008	-.048 .532
OBRAZ.				-.174 .023	.034 .664
RADN.					.197 .010
DOB					

Tablice 3. Nasuprot tome, kod skupine ovisnica je utvrđena samo značajna pozitivna korelacija stupnja ovisnosti i radnog statusa, odnosno da značajno veći stupanj ovisnosti bilježe nezaposlene ovisnice. Nezaposleni ovisnici, za razliku od ovisnica, imaju viši stupanj ovisnosti, češće pokazuju kriminogene obrasce ponašanja i slabije su obrazovani. Također, muški su ovisnici značajno stariji, budući da se s dobi ovisnika povećava i mogućnost nezaposlenosti. Pored toga, premda na razini značajnosti od 5%, značajna negativna korelacija dobivena je kod ovisnica između stupnja obrazovanja i stupnja kriminaliteta, a ista nije utvrđena u bilo kojem smjeru kod skupine ovisnika.

Korelacijske analize proučavanih varijabli na cjelokupnom uzorku u istraživanju uglavnom ukazuju u istom smjeru kao i dosadašnji navodi. Nezaposleni ovisnici imaju višu razinu ovisnosti i kriminaliteta što znači da općenito imaju slabiju kontrolu i lošije su prilagođeni od ovisnika koji su još u obrazovnom ili radnom procesu. S tog se gledišta može interpretirati i nalaz prema kojem nezaposleni ovisnici imaju niži stupanj obrazovanja od zaposlenih ovisnika i onih koji su uključeni u sustav obrazovanja. Prema navedenim rezultatima, najugroženiji su muški ovisnici koji imaju niži stupanj obrazovanja, nezaposleni su i postižu više rezultate na skalama ovisnosti i kriminaliteta.

Slika navedenih rezultata se ponešto mijenja kada se korelacije utvrđuju posebno za muške, a posebno za ženske sudionike pri čemu utjecaj spola dobiva važnu ulogu. Dok za muškarce vrijedi već navedena interpretacija, kod žena se uočava sljedeća tendencija: nezaposlene ovisnice imaju veći stupanj ovisnosti, dok s porastom stupnja obrazovanja opada mogućnost iskazivanja antisocijalnih i kriminogenih tendencija što nije utvrđeno kod ovisnika muškog spola. Ovo je vrlo bitan nalaz koji svoju podlogu može imati u činjenici da su ovisnice ipak podložnije utjecaju svoje okoline koja na njihove kriminogene tendencije djeluje pozitivno i afirmirajuće, za razliku od ovisnika koji su još uvijek u sustavu obrazovanja ili imaju status zaposlene osobe. S obzirom na postojeće spolne razlike, potrebno je razmotriti i mogućnosti utjecaja različitih spolnih uloga pri iskazivanju kriminogenih i inih obrazaca ponašanja, ali imajući na umu činjenicu da je odnos ovisnika i ovisnica u ispitanom uzorku

gotovo 1:3. Kakvi bi se rezultati dobili analizom većeg broja ovisnica, ostat će pitanjem za neko buduće istraživanje. Navedene interpretacije dijelom su u skladu s ranije spomenutim istraživanjem dr. Sakomana (1994). Različiti doprinos varijable spola u etiologiji ovisnosti o drogama pronašli su Pedersen, Mastekaasa i Wichstrom (2001), čime se potvrđuje smjer rezultata dobivenih u ovom istraživanju.

ZAKLJUČAK

Osnovni motiv za izradu ovakvog istraživanja je činjenica da sustavnog prikupljanja podataka na Eysenckovim skalama ovisnosti i kriminaliteta na ovisničkoj populaciji u našoj zemlji nema. S tim je ciljem ispitan stupanj ovisnosti i kriminaliteta na uzorku opijatskih ovisnika primjenom EPQ R/A, te su provedene analize u odnosu na ostale sociodemografske varijable sudionika.

Utvrđene niže prosječne vrijednosti na skali ovisnosti, a više na skali kriminaliteta kod ispitanog uzorka, u odnosu na britanske norme, opravdavaju provedbu ovog istraživanja i ukazuju na potrebu daljnjeg praćenja ove problematike. Također, potrebno je izraditi norme provedbom istraživanja na značajnije većem broju ovisnika u Hrvatskoj, s obzirom na bitan doprinos ovih dviju subskala u dijagnostici, prevenciji i psihoterapijskom radu s ovisnicima. Kao što se i očekivalo, spolnih i dobnih razlika prema stupnjevima ovisnosti i kriminaliteta nije bilo, no utvrđene su u analizi sociodemografskih značajki ispitanog uzorka. Naime, kod muškaraca je veći stupanj ovisnosti i kriminaliteta značajno povezan s većom nezaposlenošću i nižim stupnjem obrazovanja, dok kod žena s porastom stupnja obrazovanja opada i mogućnost izražavanja kriminogenih tendencija. Svi ovi podaci su neophodni za poboljšanje prevencije ovisnosti, te za unaprjeđenje kvalitete tretmana ovisnika.

Naposljetku, rad je pružio niz smjernica za daljnja istraživanja, a jedna od značajnijih se odnosi na utvrđivanje i analizu svih relevantnih psihosocijalnih faktora koji utječu na viši stupanj ovisnosti i kriminaliteta. Također, pružena je i mogućnost korištenja kontrolnog uzorka, kao i longitudinalno praćenje ovisnika primjenom istih skala s ciljem ispitivanja prognoze po pitanju samog tretmana.

LITERATURA

- Abu-Arab, M. i Hashem, E. (1995): Some personality correlates in a group of drug addicts. *Personality and Individual Differences*, 19 (5): 649-653.
- American Psychiatric Association (1968): *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 2nd ed. (DSM-II). American Psychiatric Association, Washington D.C.
- Ball, J. C. i Ross, A. R. (1991): *The effectiveness of methadone maintenance treatment: Patients, programs, services, and outcome*. New York, Springer-Verlag.
- Ball, J. C., Schaffer, J. W. i Nurco, D. N. (1983): Day-to-Day Criminality of Heroin Addicts in Baltimore - A Study in the Continuity of Offense Rates. *Drug and Alcohol Dependence*, 12(2): 119-142.
- Best, D., Man, L. H., Gossop, M. i Harris, J. (2001): Understanding the developmental relationship between drug use and crime: are drug users the best people to ask? *Addiction Research & Theory*, 9 (2): 151-164.
- Blaszczynski, A. P., Buhrich, N. i McConaghy, N. (1985): Pathological Gamblers, Heroin Addicts and Controls Compared on the E.P.Q. 'Addiction Scale'. *Addiction* 80 (3): 315-319.
- Blume, S. B. (1998): *Addictive Disorders in Women*. U: R. J. Frances & S. I. Miller (Ur.), *Clinical Textbook of Addictive Disorders* (413-430). The Guilford Press, New York, London.
- Doherty, O. i Matthews, G. (1986): Personality characteristics of opiate addicts. Division of Applied Psychology, University of Aston, Aston Triangle, Birmingham.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction: EMCDDA (2009a): *Statistical Bulletin 2009; Podaci o Hrvatskoj*. Lisbon, Portugal. <http://www.emcdda.europa.eu/publications/country-overviews/hr#tdi>. Rad preuzet s Interneta 25. 02. 2010.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction: EMCDDA (2009b): *Statistical Bulletin 2009; Podaci o Velikoj Britaniji*. Lisbon, Portugal. <http://www.emcdda.europa.eu/publications/country-overviews/uk>. Rad preuzet s Interneta 25. 02. 2010.
- Eysenck, H. J. (1964): *Drugs and Personality*. U: H. J. Eysenck (Ur.), *The Dynamics of Anxiety and Hysteria* (p.223-249). London, Routledge & Kegan Paul.
- Eysenck, H. J. & Eysenck, M. W. (1985): *Personality and Individual Differences: A natural science approach*. New York, Plenum Press.
- Eysenck, H. J. i Eysenck, S. B. G. (1991): *Priručnik za Eysenckove skale ličnosti (EPS – odrasli)*. Jastrebarsko, Naklada Slap.
- Feldman, J. i Eysenck, S. B. G. (1986): Addictive personality traits in bulimic patients. *Personality and Individual Differences*, 7 (6): 923-926.
- Francis, L. J. (1993): The dual nature of the Eysenckian neuroticism scales: A question of sex differences? *Personality and Individual Differences*, 15 (1): 43-59.
- Francis, L. J. (1996): The relationship between Eysenck's personality factors and attitude towards substance use among 13-15-year-olds. *Personality and Individual Differences*, 21 (5): 633-640.
- Francis, L. J. i Bennet, G. A. (1992): Personality and religion among female drug misusers. *Drug and Alcohol Dependence*, 30(1): 27-31.
- Gossop, M. R. i Eysenck, S. B. G. (1980): A Further Investigation into the Personality of Drug Addicts in Treatment. *Addiction*, 75 (3): 305-311.
- Gossop, M. R. i Eysenck, S. B. G. (1983): A comparison of the drug addicts in treatment with that of a prison population. *Personality and Individual Differences*, 41: 207-209.
- Hall, W., Bell, J. i Carless, J. (1993): Crime and drug use among applicants for methadone maintenance. *Drug and Alcohol Dependency*, 31: 123-129.
- Jandrić Nišević, A. (2009): Provjera faktorske strukture i mjernih karakteristika psihološkog upitnika kriminalnih stilova razmišljanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17 (1): 27-40.
- Katalinić, D., Kuzman, M., Mayer, D. i Pejak, M. (2007): Izvješće o osobama liječenim zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj u 2006. godini, Bilten 60. Hrvatski Zavod za javno zdravstvo i Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi RH, Zagreb.
- Katalinić, D., Kuzman, M. i Pejak, M. (2009): Izvješće o osobama liječenim zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u

- Hrvatskoj u 2008. godini. Hrvatski Zavod za javno zdravstvo i Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi RH, Zagreb.
- Killias M., i Ribeaud D. (1999): Drug Use and Crime among Juveniles. An International Perspective. *Studies on Crime and Crime Preventions* 8 (2): 189-209.
- Maden, A., Swinton, M. i Gunn, J. (1992): A survey of pre-arrest drug use in sentenced prisoners. *British Journal of Addiction*, 87: 27-33.
- Medić, A. i Dželalija, B. (2006): Epidemiološke karakteristike intravenskih ovisnika Zadarske županije. *Medica Jaderina*, 36(1-2): 13-21.
- Mott, J. i Taylor, M. (1974): Delinquency amongst opiate users. Home Office Research Study No. 23. London: HMSO.
- Ogden, M. E., Dundas, M. i Bhat, A. V. (1988): Personality differences among alcoholic misusers in community treatment. *Personality and Individual Differences*, 10: 265-267.
- Pedersen, W., Mastekaasa, A. i Wichstrom, L. (2001): Conduct problems and early cannabis initiation: a longitudinal study of gender differences. *Addiction*, 96: 415-431.
- Petković, Ž. (2009): Fenomenologija zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj s osvrtom na trenutnu situaciju u svijetu. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17 (2): 115-120.
- Ručević, S., Ajduković, M. i Šincek, D. (2009): Razvoj upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP-2007). *Kriminologija i socijalna integracija*, 17 (1): 1-11.
- Sakoman, S. (1994): Women and drugs in Croatia. *Alcoholism*, 30 (1-2): 47-56.
- Sakoman, S. (2000.): Substance abuse in the Republic of Croatia and National Program for drug control. *Croatian Medical Journal*, 41 (3): 270-286.
- Sakoman, S. (2001): Društvo bez droge? Hrvatska nacionalna strategija. Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Spunt, B., Brownstein, H., Goldstein, P., Fendrich, M. i Liberty, H. J. (1995): Drug use by homicide offenders. *Journal of Psychoactive Drugs*, 27: 125-134.
- Šarić, J., Stipetić, K. i Raboteg-Šarić, Z. (1995): Udio ovisnosti u etiologiji kriminalnog ponašanja osuđenih osoba opserviranih u Centru za psihosocijalnu dijagnostiku. *Hrvatski časopis za kriminologiju i penologiju*, 9 (19), 1-18.
- Šarić, J., Sakoman, S. i Zdunić, D. (2002): Zlouporaba droga i uključenost u kriminalno ponašanje. *Društvena israživnja*, 2-3 (58-59): 353-377.
- Warner, L.A., Kessler, R.C., Hughes, M., Anthony, J.C. i Nelson, C.B. (1995): Prevalence and correlates of drug use and dependence in the United States. *Archives of General Psychiatry*, 52: 219-229.

THE APPLICATION OF EPQ R/A IN MEASURING ADDICTION AND CRIMINALITY OF HEROIN DRUG ABUSERS

SUMMARY

An investigation was carried out on N=234 opioid drug abusers (Nm=170, Nf=64) averaged age of M=25.72 with the aim of determining the average levels for addiction and criminality, and sex and age differences. The Eysenck Personality Questionnaire for Adults that contained Subscales of Addiction and Criminality was used (EPQ R/A, Eysenck & Eysenck, 1991). The average levels were determined: for Addiction scale in male (M=16.57; SD=5.12) and female (M=17.36; MD=4.82), and for Criminality scale in male (M=17.34; SD=5.18) and female (M=18.34; SD=5.17). The correlation analysis showed significant positive correlation between the level of addiction and criminality on whole sample ($r=.851$, $p=.000$). Unemployed male and female heroin addicts had significantly higher results on the Addiction scale, and unemployed male addicts on the Criminality scale, too. This last correlation was not established for female addicts, but the another one was: with the higher level of education there was lower possibility of antisocial and criminal behavior in female addicts. The findings were interpreted in the frame of psychosocial factors that were relevant for the treatment.

Key words: heroin drug abusers, addiction and criminality levels, Eysenck's dimensions of personality, sex and age differences

